

PŘÍPADOVÁ STUDIE JAKO NÁSTROJ KREATIVITY

MACH Petr, ČR

Resumé

Jedním ze způsobů, jak zlepšit didaktickou přípravu studentů učitelství, je zařazení metody případových studií. Případová studie je v podstatě komplexní a kreativní řešení zadané didaktické situace v simulovaném didaktickém prostředí. Didaktická situace je chápána jako krátkodobá interakce mezi učitelem a je charakterizována daným obsahem a způsobem řešení. Tedy zvolenými metodami, prostředky a formami. Její používání přináší velmi dobré výsledky při vytváření základních učitelských dovedností. Pomáhá mimo jiné odbourávat strach z neúspěchu při prvních výstupech na pedagogické praxi. Je to velmi intenzivně rozvíjená oblast aplikovaného pedagogického výzkumu.

Klíčová slova: případová studie, učitelské kompetence, pedagogická praxe, pedagogický výzkum.

CASE STUDY - A WAY OF TEACHER'S CREATIVITY DEVELOPMENT

Abstract

One of the ways to improve didactic preparation of students is to use case study method. Case study is a complex and creative solution of a given didactic situation in a simulated didactic environment. Didactic situation is understood as short-term interaction between teacher and pupils that is defined by the content and the way of solution, i.e. the chosen methods, means and forms. This application brings good results when forming basic teacher competences. It helps to minimize fear of failure at first performances during teaching practice. It is a very progressive field of applied pedagogic research.

Key words: case study, teacher competences, teaching practice, pedagogic research.

1 Úvod

Navazující magisterské studium učitelství je koncipováno jako dvouaprobační. Za dva roky magisterského studia mají studenti završit odborné disciplíny dvou aprobačních předmětů a navíc zvládnout náročné učitelské kompetence. Zajistit vhodné podmínky pro úspěšné naplnění profesního profilu učitele a osvojení základních učitelských kompetencí je velmi obtížné. Extenzivní cesta - zvyšování počtu hodin pedagogických a didaktických předmětů není možná. Zbývá tedy pouze cesta zvyšování efektivity a modernizace metod výuky a přiblížení obsahu výuky oborových didaktik potřebám reálného edukačního prostředí.

2 Teorie studií

Proto jsem začal využívat ve výuce didaktiky technické výchovy více aktivizačních a simulačních metod. Jako nejvhodnější se postupně osvědčila metoda případových studií.

Případové studie jako výuková metoda se začala používat v USA kolem poloviny minulého století. Využívala se především na právnických fakultách pro rekonstrukce uzavřených soudních procesů. Později se tato metoda přenesla do oblasti přípravy manažerů, obchodníků, politiků, lékařů ap.

Případová studie mívá podobu popisného nebo výzkumného (problémového) dokumentu. Obsahem je důkladná vícedimenzionální analýza souvislostí, prvků a reality situace. Důraz je kladen na explicitní diskusi se smyslem pro detaily a odlišné návrhy řešení. [1]

Byly vypracovány hlavní zády správné případové studie:

- a) Angažovanost účastníků – aktivní zapojení všech možných účastníků.
- b) Podpora – vyhledání a odstranění překážek spolupráce.
- c) Plánování – shromažďování zdrojů, informací, vytváření harmonogramu, ...
- d) Vhodná metodika – používání široké škály metod.
- e) Přenos informací – optimální sdílení informací mezi účastníky.
- f) Spolupráce – efektivní spolupráce a kooperace mezi účastníky.
- g) Využití - rozvíjení dovedností, znalostí a sebevědomí všech účastníků.
- h) Zpětná vazba – vyhodnocování výsledků a spolupráce angažovaných účastníků.
- i) Monitorování a evaluace – kontrola a hodnocení výstupů vzhledem k požadavkům, standardům ap. [2]

Tato struktura případových studií je vhodná i pro jiné oblasti aplikace, např. pro oblast výchovy a vzdělávání. Systematické využívání případových studií řeší Katherine Merseth ve Washingtonu [3]. Zajímavý přístup k metodě případových studií v přípravě budoucích učitelů aplikují na katedře inženýrské pedagogiky a psychologie MtF STU v Bratislavě. Řešení výstupů případových studií je více směřováno do divergentního myšlení, hledání různých cest řešení, schopnosti pružně reagovat, diskutovat a argumentovat. Hledání jediného správného řešení nepovažují autoři za podstatné. Odůvodnění spočívá ve značné flexibilitě edukačního procesu, jehož průběh je ovlivněn řadou proměnných faktorů a nelze jednoznačně předem určit jediný správný postup. [4]

Koncepce případových studií, kterou používám při výuce oborových didaktik, má širší a komplexnější pojetí. Je chápána jako širší participační metoda. Zahrnuje tedy:

1. Sociálně komunikativní složku. Účastníci se učí navrhovat společnou činnost, akceptovat různé možnosti jednání, hledat a vytvářet kontakty ve skupině, spolupracovat, řídit kooperaci, vykazovat pozitivně hodnotící pocity, analyzovat bariéry a neúspěch spolupráce, hrát různé sociální role, ovlivňovat sociálně kulturní hodnoty, korigovat vzájemné chování ve skupině, regulovat sociální klima, používat širokou škálu komunikačních nástrojů a řadu dalších faktorů.
2. Metakognitivní složku. Jde vlastně o psychodidaktickou aplikaci metakognitivního výcviku. Výcvik je zaměřen na oblast změn osobnostních a poznávací předpokladů řešitele - tzv. vnitřní oblast. Dále pak je výcvik zaměřen na tzv. vnější oblast - kontextovost didaktických situací, ovlivňování podmínek, výběr koncepcí, metod, forem, prostředků apod. Uplatňování této složky vyplývá z revidované Bloomovy taxonomie. V průběhu případové studie je třeba dodržovat základní zásady metakognitivního výcviku:
 - o Zásadu procesuálnosti (větší orientace na vlastní proces než na výsledek).
 - o Zásadu reflektivnosti (prvořadost rozvoje vlastního poznání, učení, myšlení, autoinstruování, sebezpevňování, sebehodnocení, využívání procesů interiorizace a exteriorizace).

- o Zásadu generativity (rozvíjet schopnosti elaborovat, třídít, kategorizovat, přetvářet, ..).
 - o Zásadu afektivnosti (empatie a motivační připravenost).
 - o Zásadu regulace (upravovat procesy vzhledem k daným cílům a podmínkám i vzhledem k reflexi).
3. Profesní složku. Jedná se o rozvoj hlavních učitelských kompetencí, schopnosti vytvářet koncepční dokumenty, vybírat výukové strategie. V této složce je důležitá vazba na rámcové a školní vzdělávací programy.

3 Praktická aplikace

Takto pojaté případové studie jsou založeny na řešení konkrétních didaktických situací. Didaktická situace je chápána jako krátkodobá uzavřená interakce mezi učitelem a žákem nebo žáky, mezi vlastními žáky. Probíhá v definovaném prostředí, které interakci výrazně ovlivňuje. Její obsah může být kognitivního charakteru, afektivního charakteru nebo senzomotorického (psychomotorického) charakteru. Obsahovou náplň si student může samostatně zvolit, nebo je mu přidělena. Student dále samostatně modifikuje prostředí, volí si metody, formy a prostředky potřebné k řešení situace a tím i celé případové studie.

Případovou studii řídí edukátor (učitel fakulty) a její průběh má čtyři základní fáze:

1. Volba a příprava didaktické situace. Vytvoření prekonceptu - předpokládaného průběhu didaktické situace a tím i celé případové studie. Student si v písemné podobě formuluje podmínky, výukové prostředky, metody, komunikační nástroje. Odhaduje chování a reakce svých žáků i své vlastní, promýšlí dosažení potřebného klimatu. Tím si rozvíjí hlavní odborné, pedagogické a psychologické kompetence učitelské profese.
2. Druhá fáze je založena na pedagogice prožitku. Didaktická situace je realizována v simulovaném prostředí (neprobíhá tedy ve skutečné třídě, škole). Kolegové studenta hrají role žáků dané školy, třídy. Musí se vcítit do jejich psychiky, mentální úrovně, chování i odborných znalostí. Průběh výuky je zaznamenáván videokamerou. Jde tedy o druh microteachingu nebo videosimulace. Kamera nevytváří jen pasivní záznam. Je třeba zaznamenat všechny důležité okamžiky činnosti studenta v roli učitele i ostatních žáků. Zachytit detaily pozitivních i negativních činností a chování všech zúčastněných. Doba trvání realizační fáze nemá přesáhnout přibližně deset minut. Jde o předvedení didaktické situace, ne o velkou část vyučovací hodiny.
3. Fáze reflexe a sebereflexe. V této fázi se nejvíce uplatňují metakognitivní prvky. Student se na základě sebehodnocení snaží postihnout všechny důležité okamžiky své role učitele (v pozitivním i negativním smyslu). Následuje reflexe a hodnocení ostatních účastníků studie - kolegů v rolích žáků. Výsledky se pak analyticky porovnávají a konfrontují s pořízeným videozáznamem. Tato fáze je velmi náročná nejen pro studenty, ale i pro edukátora. Její výsledky ovlivňují úspěch celé případové studie.
4. Poslední fáze je opět individuální záležitostí studenta. Na základě výsledků předchozí fáze upravuje student původní koncept studie. Doplnuje výsledky reflexe a analýzy. V případě větších nedostatků v předvedené situaci musí

student přepracovat původní prekoncept. Vytvoří tak postkoncept případové studie.

V průběhu přípravy, realizace a vyhodnocení případové studie si studenti osvojují důležité kompetence pro výkon učitelského povolání. Uvedme některé z nich: dovednost koncipovat pedagogickou situaci jako cílenou aktivitu, dovednost vytvořit prekoncept modelové pedagogické situace, dovednost předjímat průběh výstupu (včetně perekoncepční analýzy), dovednost přetvořit vyučovací koncept do podoby reálné (nebo simulované) situace, dovednost komparovat prekoncept s realitou, dovednost posoudit svůj výkon ze záznamu a pojmenovat dílčí profesní prvky, dovednost přijmout názory druhých a včlenit je do seberefektivního uvažování, dovednost (po analytické fázi) modifikovat své postoje, chování a metody (vytvoření postkonceptu).

Další kompetence (především z metakognitivního výcviku) byly již uvedeny výše.

Metoda případových studií je i jednou z cest tvořivého rozvoje didaktických kompetencí ve studiu učitelství. Řešením případové studie se rozvíjí především flexibilita – schopnost adaptivního převedení zadaných podmínek do virtuální podoby. V první fázi studie se rozvíjí především elaborace a originalita. V druhé fázi pak intuice, fluence a imaginace. Vliv metody případových studií na rozvoj kreativity je zahrnut do řešení projektu z GAČR č. 406/07/0109.

4 Závěr

Závěrem můžeme shrnout výhody metody případových studií. Metoda odpovídá soudobému trendu v pedagogice - konstruktivnímu pojetí výuky. Má vysokou aktivizační hodnotu, napomáhá rozvoji kreativity a flexibility. Napomáhá odstraňovat strach a další psychické bariéry v počátku učitelské dráhy (pedagogické praxe). Má výrazné pragmatické rysy - efektivně rozvíjí klíčové kompetence, umožňuje prakticky ověřovat a využívat teoretické pedagogické a didaktické vědomosti, přetvářet je v dovednosti.

5 Literatura

1. MERSETH, K. K. The early history of case-based instruction: Insights for teacher education today. *Journal of Teacher Education*, 1991, 42(4), 243-249. EJ 438 532.
2. HERRIED, C. F. *What Makes a Good Case?* [online]. Dostupné na <http://ublib.buffalo.edu/libraries/projects/cases/teaching/good-case.html>.
3. MERSETH, K. K. *Cases, Case Methods, and the Professional Development of Educators*. *ERIC Digest*. [online]. Washington DC. 1994. [cit. 2008-12-05] Dostupné na: <<http://www.ericdigests.org/1997-2/case.htm>>.
4. HRMO, R., KRELOVÁ, K. *Zbierka prípadových štúdií*. Bratislava: Slovenská technická univerzita v Bratislavě, 2004. ISBN 80-227-2140-9.

Lektoroval: Tomáš Jílek, Prof. PhDr. CSc.

Kontaktní adresa:

Petr Mach, PaedDr. CSc.

Katedra technické výchovy, FPE ZČU v Plzni

Sedláčkova 38, 306 14 Plzeň ČR,

telefon: +420 377636500, E-mail: pmach@kat.zcu.cz